

ИТАЛИЈА – УТИСАК, НАДАХНУЋЕ И ТРАГ

Нада Савковић, *Оти́сак Италије*, Матица српска, Нови Сад 2021 (шт. 2022)

Након научних радова усмерених на период стварања српске драмске књижевности и позоришта, сабраних у књизи *Театрољубље* (2012), у којој је указано на значајану улогу италијанске драме, проф. др Нада Савковић објављује монографију *Јован А. Дошеновић: између италијанских утицаја и српског надахнућа* (2018). О континуираном настојању да споне између италијанске и српске културе буду подробно осветљене, сведочи књига *Оти́сак Италије* (2021), саздана од девет књижевноисторијских студија о утицају Италије на ствараоце чија дела означавају почетак новије српске књижевности. Осим што је у Предговору истакнута немерљива важност италијанске културне баштине, ауторка објашњава да је пред читаоцима плод тежње да научним радом буду спојене љубав према Србији и наклоност према Италији. *Оти́сак Италије* познате чињенице сагледава на другачији начин и доноси открића Наде Савковић на пољу српске књижевности XVIII и XIX века у контексту западноевропских утицаја.

Студија која отвара *Оти́сак Италије*, „Руђер Бошковић и Јакопо Андреа Виторели”, настала је поводом триста година од рођења Руђера Бошковића, ерудитне осамнаестовековне личности, наклоњене природним, али и друштвеним наукама, који се током боравка у италијанском граду Басано дел Грапа сусрео са познатим италијанским песником, са којим ће 1785. године објавити пригодну књижицу поезије *Поводом радосног венчања идошћованог вишеза Франческа грофа Браце са веома ошменом дамом Ђулијом грофицом Пиколи*. Кроз ову студију први пут је указано на невелику књигу у којој је сабрано седам Бошковићевих дистиха на латинском језику и седам Виторелијевих сонета на италијанском језику. Дистихе насловљене именима угледних Римљанки чије ће врлине служити као узор невести, ауторка представља у верном графичком лику и обогаћује их преводом на српски језик. Стиховима Виторелија такође је придружен превод, те бива јасна целовитост споја

сонета и дистиха у којима је смештено мисаоно језгро сваког сонета. Нада Савковић читаоцима објашњава да је Бошковићев боравак у Италији представљао кратку, али значајну, плодотворну епизоду у његовом животу, док је склоност ка писању, па и импровизовању стихова у луцидном маниру већ постојала током његових посета европским салонима у дипломатским мисијама у којима је представљао Дубровачку републику. О важности познанства Виторелија и Бошковића сведоче Виторелијеви сонети, *Славном Бошковићу* и *Сонет* XXXVI, као и његова збирка *Риме* (1784) у коју је уврстио Бошковићеве епиграме. Нада Савковић је овом студијом дала особит допринос изучавању дела Руђера Бошковића изван његовог научног рада.

Додир са Италијом ће потом бити тумачен у студији „Боравак Доситеја Обрадовића у Трсту” (од 1802. до 1806. године), која предочава друштвено-политичку климу лучког, трговачког центра у коме је српски православни народ заузимао значајно место. Архитектура, привреда, школство, забава, културни догађаји и занимљиви детаљи из свакодневног живота су осликани у контексту просветитељског рада Доситеја Обрадовића, чије је деловање било драгоцено тршћанским Србима, али је од пресудног значаја била његова усмереност на помоћ српским устанцима, као и стварање просветног плана. Значајан простор у овој студији је посвећен праћењу различитих фаза Доситејевог рада, нарочито када је реч о делу *Еџика или философија наравоучиџелна њо сисџему ѓ. ѓрофесора Соави*, као и о другој књизи *Собранија разних наравоучиџелних вешџеј*. Ауторка се дотиче Доситејевог одласка у Венецију 1803. године, о чему ће опширније бити речи у тексту „*Еџика* Доситеја Обрадовића”.

Доситеј је у намери да српском народу приближи кључне етичке принципе, одлучио да „Основе етике” (1802) Франческа Соаве, филозофа и универзитетског професора, издвоји из уџбеника *Istituzioni di logica, metafisica, et etica*, преведе али и прилагоди потребама српских читалаца. Нада Савковић проматра одступања у односу на предложак, подстакнута увидима Јована Савковића који истиче да Доситеј додаје своје „Предсловије” и „Закљученије”, док је сама организациона структура текста упрошћена, а један део је изостављен. У намери да прецизније илуструје неподударности, ауторка у своју студију имплементира табеларни приказ распореда тема Соавине и Обрадовићеве књиге. Соаве, такође, наклоњен идејама просвећености, своје дело намењује школама, те је акценат на моралистичким и едукативним циљевима, док је Обрадовића *Еџика* детерминисана сврхом општијег типа. Доситеј „склон превођењу као *mimesisu*, имитацији прилагођеној читалачкој публици”, остаје веран духу оригиналног текста, али књигу уобличава у жељи да свом народу приближи знање о врлини и моралу изван строгих теоретских разматрања. Драгоцен допринос овог сегмента *Оџиска Иџалије* огледа

се у проматрању идејног смисла додатних Доситејевих запажања и појашњења.

Саобразно методолошком приступу у студији о Обрадовићевој *Еџици*, студија „Сакрална драма *Жрџива Аврамова* Вићентија Ракића” детаљно приказује композиционе сличности између Ракићевог дела из 1799. године и грчког комада *Жрџива Аврамова* који се приписује Виџенџосу Корнаросу. Додир са италијанском књижевношћу у најпопуларнијем Ракићевом делу, *Жрџива Аврамова*, остварен је посредством грчког комада насталог на основу италијанске драме *Исак* (1556) Луиђија Грота. На темељу компаративне анализе грчког и италијанског комада коју испишује Вим Бакер, Нада Савковић ће упоредити грчки предложак са Ракићевим делом, те указати на изузетну композициону подударност текстова. Пријатељство Доситеја и Ракића, пароха цркве Светог Спиридона у Трсту, њихови разговори о црквеним питањима и просветитељским замислима, одвијали су се у додиру са италијанском културом. Читаоци имају увид у вишеслојну природу контакта две културе будући да *Оџисак Иџалије* не предочава искључиво индивидуални однос српских стваралаца према овој земљи већ и мапира преплитање њихових судбина у италијанским градовима.

На том трагу исписана је књижевноисторијска студија „Велико путовање Јоакима Вујића и његових српских савременика”. Читаоцима је приближен феномен „великог путовања” (Grand Tour) и осликан осамнаестовековни космополитизам, „неодржив без протока идеја и људи”, кроз Италију као сусретиште образованих људи, у којој се, поред Доситеја Обрадовића и Павла Соларића, обрео и „отац српског позоришта”, Јоаким Вујић. Специфичност овог сегмента књиге јесте подробно тумачење Вујићевих записа о путовању у његовој биографији на немачком језику, као и у аутобиографији *Живојоџисаније* (1833), након чега читаоци бивају упућени у Вујићеве склоности ка фикционализацији, те да се његова посета Италији доводи у сумњу. Веродостојност Вујићевог сведочанства о италијанским градовима дестабилизована је и површношћу описа. Мотиви који су покренули Вујића да путовање представи стварним, проматрани су у светлу претпоставки различитих тумача, попут самољубља, сујете, али и похлепе јер су дела која обилују путописним компонентама била радо купована. Но, указано је на материјалну оскудицу и изразиту жељу за стицањем знања која пружа Италија, што је Вујић, могуће, настојао да надомести поигравањем путописним елементима. Повољније околности одредиле су путовање Павла Соларића, који је попут Вујића успутно писао о одушевљењу Италијом, не одредивши се за књижевни жанр путописа. Вујић је у својим описима (измишљеног) путовања, писао о театрима у Фиренци и Венецији, док о конкретном утицају италијанске драме и позоришта сазнајемо у студији „Драмска дела Карла Голдонија у Србији”.

Рецепцијски ток стваралаштва Карла Голдонија у српској култури можемо пратити од 1787. године, када у Лајпцигу Емануил Јанковић објављује превод комедије *I mercatanti* (*Трговци*), прилагодивши је потребама српске читалачке публике у дослуху са идејама просвећености. Првенствено познат српским читаоцима, Голдони својим делима током XIX века ступа на српске позоришне сцене. У овом сегменту књиге су прецизно наведени аутори превода и адаптација Голдонијевих дела и хронолошки је забележена њихова заступљеност у позоришним кућама, као и у репертоарима глумачких дружина. Пажљиво су сагледане смене различитих друштвено-политичких околности које су кројиле другачији однос према делима италијанског писца, стога књига обилује мање познатим детаљима из домена историје позоришта. Голдонијеве комедије нарочито су биле присутне на српским сценама након Другог светског рата (од 1948. до 1958. године), јер се његова идеологија: „дефинише као нека врста 'народног просветитељства' заснованог на тежњи ка прогресу друштва и рационалном благостању што је било блиско и комунистичкој идеологији”. У темељном и табеларно уобличеном хронолошком пресеку Голдонијевих дела на српским сценама, пописани су датуми премијера, редитељи, као и комади играни на језицима мањина све до 2017. године, што сведочи о више од седамдесет поставки његових дела широм земље.

Изузетна и континуирана заступљеност у српским театрима одликује комедиографско стваралаштво Бранислава Нушића, чија је корелација са политичком и друштвеном стварношћу српског народа функционисала знатно комплексније. Студија „Хумором против тамнице” окренута је претежно Нушићевом комаду *Пројекција* (1889), као и краткој прози *Лисџићи* (1889), који су настали у пожаревачком затвору због осуде коју је узроковала песма *Појреб два раба* (1887) и критика уперена на структуре власти краља Милана Обреновића. Ова студија Наде Савковић, првенствено је објављена на италијанском језику¹ у часопису *Publifarum*, 2020. године, у намери да кроз призму једне етапе Нушићевог стваралаштва италијанским читаоцима буде представљена поетика знаменитог српског комедиографа. У поглављу о Нушићу, читаоци неће открити културне споне налик другим текстовима у књизи, стога је једним делом нарушена кохерентност *Описка Италије* на унутрашњем, тематском плану. С друге стране, увођењем текста који истиче значај Нушићевог дела у историји српске драме и позоришта, дата је потврда промишљене и далекосежне мисије ауторке да се у што различитијем виду стварају споне са Италијом, а не да се искључиво осветљавају постојеће.

¹ Изворни текст на италијанском језику, „Con umore contro il destino: Commedia scritta nel carcere”, интегрисан је у књигу, као и превод текста „Антологије италијанске књижевности у српској књижевности” („Impressioni d' Italia: antologie della letteratura italiana in Serbia”). *Описак Италије* затвара „Nota al testo” (превод Предговора).

Нушићеву *Проекцију* одликују сведеније сатиричне алузије, али је феномен протекције у водвиљској атмосфери комедије забуне свакако осликавао актуелну стварност, „период у којем у политичком животу доминирају апсолутизам и странчарство (политичке странке)”, али и „неминовности у историјском развоју људског друштва уопште”. Општи план превладава над личним у *Листићима* у којима на темељу цитата (претежно библијских) развија прозне целине о друштвеном поретку, власти и људским слабостима, не дозволивши да исповедни тон замаскира инсистирање на непролазној врлини смеха.

Истинско одушевљење уметношћу, културом и прошлошћу Италије двојице Новосађана, открива студија „Путописи Ђорџа Дера и Милана Савића”. Ђорџе Дера, професор Српске православне велике гимназије у Новом Саду, свој путопис објављује 1891. године у *Лейопису Мајнице српске*, потом и наредне године у књизи *Успомене из Италије*. Милан Савић, писац, преводилац, позоришни критичар и професор, путопис објављује 1891. у листу *Јавор*, потом и 1900. године у књизи *По разним крајевима слике с њуја*. Ослоњена на релевантну литературу и бројне изворе, Нада Савковић прати рецепцијска варирања ова два путописа. Педагошки елементи и наклоњеност поучности је видљива у Дерином путопису, док је Савићев путопис одређен као импулсивнији, ведрији и неретко вођен личним доживљајима, без детаљних описа знаменитости. Савић, усхићен због путовања (меденог месеца) са супругом, неће се задржавати на информативним сегментима, те ће реферисати на књигу Марка Цара, *Венеција. Успомене с њуја у Италију* (1888). Увидом у опречна вредновања ових путописа, Нада Савковић читаоцима пружа прецизну синтезу којом је указано на њихову једнаку занесеност Венецијом, али да је код Дера осликана у реалистичном маниру, а код Савића у импресионистичком. Путописна литература постепено добија есејистички тон који потискује документарност, што је нарочито видљиво између два рата у путописима Станислава Винавера, Милоша Црњанског, Јована Дучића и Растка Петровића.

О још једном значајном виду кореспонденције са Италијом сазнајемо у тексту „Антологије италијанске књижевности у српској књижевности”, у коме су у дијахронијској перспективи сагледане антологије италијанске књижевности у српској култури, почевши од антологије *Савремене италијанске њриповејке* (1929) коју су приредили Марко Цар и Петар Бућић. Приређивачи и преводиоци углавном су полазили од релевантних италијанских антологијских издања, а потом је јединствена тематска и жанровска концепција почела да одређује приређивачки принцип, попут антологије *Живои духова* (2001), која сабира италијанске приче прожете елементима фантастике. Специфичност антологије *Десеи италијанских њесника* (2005), коју је приредио Ђанфранко Лауретано, огледа се у чињеници што је настала на иницијативу песника који су

желели да се представе српским читаоцима. Наведена антологија сабира песме настале у другој половини XX века и представља први антологијски избор из савремене италијанске поезије у српској средини. У овом сегменту *Оџисак Иџалије* представљене су и антологије прозе, поезије и есеја, настале између 2016. и 2018. године, као и још неколико антологијских издања. Нада Савковић примећује да је већина антологија позната уском читалачком кругу, те да нису извршиле уочљив утицај на српску књижевност, али да су, свакако, важне јер се „захваљујући њима може стећи слика – image – о различитим тенденцијама, стилевима, мотивима, облицима и развоју италијанске књижевности у XX и у првим деценијама овог столећа”.

Оџисак Иџалије представља важан допринос у систематском сагледавању разноврсних спона италијанске и српске културе у контексту књижевног стваралаштва. Комбинујући елементе документарности и есејистичности са темељним научним приступом, Нада Савковић твори релевантно штиво, једнако значајно у пољу изучавања српске и италијанске књижевности, као и проучавању италијанско-српских културних прожимања. Симболички важна слика *Анђели* (1939) Милене Павловић Барили, смештена на насловној страни књиге, инспирисана је Италијом и њеним сликарством. Уметница је новац од продаје слике наменила куповини карте за брод којим је отпловила у далеке пределе, док *Оџисак Иџалије*, оплемењен њеним *Анђелима*, јесте карта за читалачке изазове и откривање новог хоризонта истраживања.

Мсп Нина В. СТОКИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
nstokic012@gmail.com